

Szymon HELMA 

Uniwersytet Jagielloński

szymon.helma@doctoral.uj.edu.pl

KLASYCZNA TEORIA ELIT I POJĘCIE GŁĘBOKIEGO PAŃSTWA

PERSPEKTYWY BADAWCZE NA PRZYKŁADZIE TURCJI I WŁOCH

ABSTRACT Classical Elite Theory and the Concept of the Deep State: Research Outlook on the Examples of Turkey and Italy

This paper is an attempt to clarify the relationship between the elite theory and the idea of the deep state. Both approaches address similar questions about how concentrated political power is created in the state, and both offer similar answers. An analysis of the historical context based on Italian and Turkish experiences with deep-state entities like mafia and intelligence agencies helps us understand dysfunctional elites in action. Consequently, the article explores research possibilities and theoretical solutions combining elitists view of politics with historical data.

Keywords: mafia, organized crime, security state, terrorism, deep state, parapolitics

Słowa kluczowe: mafia, organizacje przestępcze, służby specjalne, terroryzm, głębokie państwo, parapolityka

CO TO JEST GŁĘBOKIE PAŃSTWO? TURCJA I NARODZINY POJĘCIA

Pojęcie głębokiego państwa w ostatnich latach weszło do powszechnego użytku. W 2016 roku były analityk finansowy amerykańskiego Kongresu Mike Lofgren opublikował książkę dotyczącą amerykańskiej biurokracji pt. *The Deep State*, gdzie przedstawił głębokie państwo jako hybrydę instytucji zajmujących się bezpieczeństwem narodowym, policji oraz kluczowych części innych instytucji: Departamentu Obrony, Departamentu Stanu, Departamentu Sprawiedliwości, Departamentu Skarbu i CIA. Wskazał przy tym również na prywatny komponent, złożony z dużych firm wykonujących zlecenia dla rządu, z zatrudnionymi 854 tys. pracowników posiadających dostęp do tajnych danych¹. Lofgren w swoim ujęciu głębokiego państwa inspirował się popkulturą. W wydanej w 2013 roku powieści byłego pracownika brytyjskiego kontrwywiadu Johna le Carégo głębokie państwo zostało zdefiniowane jako *ciągłe poszerzające się koło pozarządowych insiderów z bankowości, przemysłu i handlu, którzy otrzymują dostęp do wysoce tajnych informacji, które jednocześnie są odmawiane dużym połączom Whitehall i Westminsteru*².

Na początku marca 2017 roku Sean Spicer, rzecznik prasowy Białego Domu, zapytany o możliwość sabotowania działań prezydenta Donalda Trumpa przez głębokie państwo, czyli urzędników zatrudnionych podczas kadencji prezydenta Baracka Obamy, nie wykluczył, że istnieje taka możliwość³. Kilka dni wcześniej Trump oskarżył Obamę o założenie podsłuchów w jego telefonach podczas kampanii wyborczej⁴, a media jeszcze przed wypowiedzią Spicera mówiły o *paranoicznej teorii spiskowej*⁵. Od tego momentu ukazały się dziesiątki artykułów mówiących między innymi o Stevenie Bannonie, głównym doradcy prezydenta, który miał być czołowym zwolennikiem walki z głębokim państwem, które według niego miało być kluczowym zagrożeniem dla prezydentury Donalda Trumpa⁶. Wypowiedzi komentatorów różniły się znacznie co do oceny sytuacji: głębokie państwo miało być więc wymysłem Bannona

¹ M. Lofgren, *The Deep State: The Fall of the Constitution and the Rise of a Shadow Government*, New York 2016, s. 41-42.

² J. le Carré, *A Delicate Truth*, London 2013, s. 241.

³ Liptak K., Schwarz H., *Spicer Doesn't Reject Concept of „Deep State”*, CNN Politics, 11 III 2017, [online] <https://edition.cnn.com/2017/03/10/politics/trump-deep-state-sean-spicer/index.html>, 15 VIII 2020.

⁴ D.J. Trump, *How Low Has...*, Twitter, 4 III 2017, [online] <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/837996746236182529>, 15 VIII 2020.

⁵ M. Hafford, *Deep State: Inside Donald Trump's Paranoid Conspiracy Theory*, „Rolling Stone” 2017, 9 III.

⁶ R. Costa, A. Parker, P. Rucker, *Inside Trump's Fury: The President Rages at Leaks, Setbacks and Accusations*, Washington Post, 5 III 2017, [online] https://www.washingtonpost.com/politics/inside-trumps-fury-the-president-rages-at-leaks-setbacks-and-accusations/2017/03/05/40713af4-01df-11e7-ad5b-d22680e18d10_story.html, 15 VIII 2020. Chodzi o zwrot *deconstruction of the administrative state* użyty przez Bannona. Doradca prezydenta jednak w wypowiedziach z marca 2017 roku nie używał jeszcze sformułowania *deep state*.

usprawiedliwiającego porażki prezydenta⁷, twierdzono, że głębokie państwo istnieje tylko w krajach niedemokratycznych, więc nie może ono istnieć w Stanach Zjednoczonych⁸. Z drugiej jednak strony amerykańska demokracja miała opierać się na urzędniczym, głębokim państwie⁹ i chwalono głębokie państwo, które chroni Amerykanów przed Trumpem i Putinem¹⁰. Nagła popularność nowego terminu nie spotkała się z uznaniem jego popularyzatora Mike'a Lofgrena, który podsumował spór wokół prezydentury Trumpa w artykule pod tytułem, który streszcza jego poglądy: *The real „deep state” is about corporate power, not entrenched bureaucrats*¹¹. Wydaje się jednak, że ani analiza głębokiego państwa prowadzona przez dziennikarzy, ani przez Lofgrena nie jest wyczerpująca i nie przedstawia faktów we właściwym kontekście. Głębokie państwo nie zawiera się ani w obywatelskim nieposłuszeństwie biurokratów, ani w działalności korporacji, ale w przestępstwach i operacjach służb specjalnych dokonywanych nie na rzecz państwa, ale na rzecz wtajemniczonych polityków.

Jean-Pierre Filiu, historyk zajmujący się historią Bliskiego Wschodu, upatruje współczesne źródła terminu „głębokie państwo” w skandalach politycznych, które miały miejsce w Turcji lat 90. XX wieku. Najważniejszy z tych skandali był konsekwencją wypadku samochodowego w Susurluk z 1996 roku. Skandal polegał na tym, że w jednym samochodzie pasażerami byli: szef akademii policyjnej Hüseyin Kocadağ; poszukiwany za zabójstwo, przemyt narkotyków i ucieczkę ze szwajcarskiego więzienia Abdullah Çatlı; modelka i partnerka Çatlego Gonca Us. Ostatnim z pasażerów i jedynym, który przeżył, był Sedat Bucak – członek tureckiego parlamentu oraz przywódca lokalnych milicji w Kurdystanie walczących z komunistycznymi partyzantami. We wraku samochodu znaleziono dwa pistolety maszynowe z tłumikami, a przy ciele Çatlego paszport z legalizacyjną (falszową) tożsamością zarezerwowany dla tureckich dyplomatów, a także sześć innych paszportów – każdy wystawiony na inne dane osobowe. Ponieważ Bucak był członkiem koalicyjnej partii w rządzie, skutki skandalu były następujące: powstanie komisji parlamentarnej, kryzys rządowy połączony z groźbami zamachu stanu

⁷ L. DeJonge Schulman, L. Panetta, *The Deep State Is a Figment of Steve Bannon's Imagination*, Politico Magazine, 9 III 2017, [online] <https://www.politico.com/magazine/story/2017/03/the-deep-state-is-a-figment-of-steve-bannons-imagination-214892/>, 15 VIII 2020.

⁸ D.A. Graham, *There Is No American „Deep State”*, The Atlantic, 20 II 2017, [online] <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/02/why-its-dangerous-to-talk-about-a-deep-state/517221/>, 15 VIII 2020.

⁹ F. Fukuyama, *American Democracy Depends on the „Deep State”*, Wall Street Journal, 20 XII 2019, [online] <https://www.wsj.com/articles/american-democracy-depends-on-the-deep-state-11576855549>, 15 VIII 2020.

¹⁰ E. Robinson, *God Bless the „Deep State”*, Washington Post, 19 VII 2018, [online] https://www.washingtonpost.com/opinions/god-bless-the-deep-state/2018/07/19/de36bd00-8b8a-11e8-85ae-511bc1146b0b_story.html, 15 VIII 2020. Co ciekawe, były zastępca dyrektora CIA John McLaughlin również wypowiadał się publicznie, by *Bóg błogosławił głębokie państwo*.

¹¹ M. Lofgre, *The Real „Deep State” is About Corporate Power, not Entrenched Bureaucrats*, Washington Post, 15 XI 2019, [online] https://www.washingtonpost.com/outlook/the-real-deep-state-is-about-corporate-power-not-bureaucrats/2019/11/15/9bd203d6-0701-11ea-ac12-3325d49eaca_story.html, 15 VIII 2020.

ze strony generałów tureckiego wojska, rezygnacja ze stanowiska wicepremier Tansu Çiller oraz premiera Necmettina Erbakana, który dążył do wyjaśnienia powiązań ujawnionych po wypadku w Susurluk¹². Filiu wskazuje na możliwą interpretację wypadku z Susurluk w kontekście konfliktu turecko-kurdyjskiego i otrucia prezydenta Turguta Özala jako na próbę zamachu – być może na ministra spraw wewnętrznych. Francuski badacz prezentuje również szerokie tło wydarzeń: odejście Erbakana z polityki oraz wzrost znaczenia jego podopiecznego Recep Tayyipa Erdoğan, dojście Erdoğan do władzy, wojskowy spisek Ergenekonu¹³ przeciw partii Erdoğan oraz powiązania Ergenekonu z pasażerami samochodu w Susurluk. Jest to całkowicie odmienny rodzaj analizy od prezentowanych obecnie w mediach spekulacji na temat urzędników Trumpa czy wskazywania przez Lofgrena różnego rodzaju kontraktów na usługi związane z bezpieczeństwem narodowym. Zanim wskażemy, czym powinna być analiza głębokiego państwa z punktu widzenia klasycznej teorii elit, zwróćmy uwagę na postać Abdullaha Çatlego i jego powiązania pokazujące fragment działań tureckiego *derin devlet*.

Çatli pracował dla tureckiego wywiadu najprawdopodobniej do 1983 roku. Przemieszczając się po Europie, korzystał z fałszywej tożsamości Mehmeta Özbaya¹⁴. Mehmet Özbay jest prawdziwą osobą i jak sam przyznał, pozwolił Çatlemu korzystać ze swojego nazwiska. Interesujący jest fakt, że Özbay blisko przyjaźnił się z nie tylko z Çatlim, ale również z Drejem Ali skazanym później w procesie Ergenekonu¹⁵. Drej Ali miał być z kolei osobą, która zabrała z wraku samochodu pod Susurluk torbę należącą do Çatlego¹⁶. Zaginiona torba była własnością Samiego Hoştana¹⁷. To Hoştan pierwszy poinformował o wypadku gen. Veliego Küçüka, a później odebrał z kostnicy ciało Abdullaha Çatlego¹⁸. Gen. Küçük znał wiele osób z otoczenia Abdullaha Çatlego, w tym samego Çatlego i został skazany na dożywotnie więzienie (a później uniewinniony) ze względu na zarzuty o bycie przywódcą Ergenekonu. Wiadomo również, że to Mehmet Ağar, minister spraw wewnętrznych, wydał Abdullahowi Çatlemu pozwolenie na broń oraz część dokumentów z fałszywymi tożsamościami¹⁹. Krótki przegląd kontaktów Abdullaha Çatlego pozwala zauważyć, że w działaniach członków głębokiego państwa łączą się interesy polityków na szczeblu rządowym, służb specjalnych, policji, organizacji

¹² J-P. Filiu, *From Deep State to Islamic State*, Oxford 2015, s. 1-3.

¹³ Ergenekon – wojskowa organizacja przygotowująca zamach stanu i organizująca zabójstwa polityczne.

¹⁴ R. Gingeras, *Heroin, Organized Crime, and the Making of Modern Turkey*, Oxford 2014, s. 228. Gingeras twierdzi, że z nazwiska Mehmet Özbay korzystał również zamachowiec Ali Ağca.

¹⁵ B. Akçura, *Özbay muamması*, Milliyet, 12 XII 2008, [online] <https://www.milliyet.com.tr/gundem/ozbay-muammasi-1027195>, 15 VIII 2020.

¹⁶ E. Kilinç, *Susurluk'ta Çatli'nin çantasını Drej Ali aldı*, Milliyet, 11 III 2008, [online] <https://www.milliyet.com.tr/gundem/susurluk-ta-catli-nin-cantasini-drej-ali-aldi-503995>, 15 VIII 2020.

¹⁷ *Hoştan dan Susurluk itirafı*, Evrensel, 3 II 2009, [online] <https://www.evrensel.net/haber/210783/hostan-dan-susurluk-itirafi>, 15 VIII 2020.

¹⁸ G. Tarihi, *Hoştan çapraz sorguda Susurluk gecesini anlattı*, Hurriyet, 26 XII 2008, [online] <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hostan-capraz-sorguda-susurluk-gecesini-anlatti-10645497>, 15 VIII 2020.

¹⁹ B. Park, *Turkey's Deep State*, „The RUSI Journal” 2008, vol. 153, no. 5, s. 54.

terrorystycznych i mafii. Państwo jest z definicji organizacją działającą na podstawie prawa. Co jednak w sytuacji, gdy silna grupa interesów, która posiada władzę w istotnych obszarach działalności państwa oraz ma chronić prawo, stosuje całkiem inne zasady niż te zapisane w ustawach? Możemy wtedy rozważyć dwie interpretacje:

1. Z punktu widzenia ortodoksyjnej demokracji i ścisłego legalizmu głębokie państwo jest powiązane z *autorytarnymi, kryminalnymi i skorumpowanymi elementami państwa, które funkcjonują w ustroju demokratycznym*, jak twierdzi Mehtap Söyler. Używa ona przy tym typologii rządów stworzonej przez Juana Linza dzielącej ustroje na totalitarne, autorytarne i demokratyczne. W analizie transformacji ustrojowej Turcji od rządów wojskowych do pełnej demokracji Söyler proponuje również uwzględnienie postulatów Wolfganga Merkela zakładającego, że autokracje legitymizują swoją władzę poprzez rozległą ideologię, natomiast demokracje opierają swoją władzę na suwerenności ludu. Autokracja ma więc zamykać dostęp do władzy i dążyć przy tym do jej nieograniczonego użycia, nie posiadać demokratycznej legitymacji, mieć monistyczną strukturę, a użycie władzy w autokracji ma być represyjne, arbitralne, a nawet terrorystyczne. Demokracja jest w tym podziale dokładnym przeciwieństwem autokracji, posiadającą demokratyczną legitymację, pluralizm, rządy prawa itd. Söyler odwołuje się także do klasycznej pracy *Poliarchia* Roberta Dahla, która podaje szereg kryteriów do badań porównawczych nad demokracją odwołujących się do wolności obywatelskich, jak np. wolność słowa czy wybieralność urzędów. Turecki badacz staje tu przed problemem: jak zakwalifikować różne odchylenia od wolności – czy jako część demokracji, czy już jako zmianę ustroju w kierunku autokracji? Söyler proponuje wprowadzenie typów pośrednich takich jak „demokracja nadzorowana” (nadzorowana przez wojsko, tak jak w Turcji) czy „fasadowa demokracja”. Jak sama zauważa, problemem pozostawionym bez rozwiązania jest rozgraniczenie autokracji od demokracji²⁰.

Demokratyczna interpretacja głębokiego państwa posiada liczne luki i sprzeczności. Jej najpoważniejszą wadą jest to, że pomija aspekt organizacyjny demokracji i zakłada, że wybory automatycznie tworzą rządy ludu oraz wolności obywatelskie. Można wskazać również na pomniejsze problemy, takie jak różne rozumienie demokracji w różnych kontekstach. Na przykład Hamid Akin Ünver wskazał na to, że jednym ze źródeł tureckiego głębokiego państwa jest rola wojska jako strażnika świeckiej demokracji²¹. Taki pogląd wydaje się słuszny – armia rzeczywiście broniła wartości cenionych przez demokrację, jednak nie stosowała przy tym demokratycznego sposobu organizowania rządu poprzez głosowanie.

2. Klasyczna teoria elit odrzuca typologię ustrojów proponowaną przez Linza, ponieważ odrzuca także jej poprzedniczki – łącznie z najpopularniejszą typologią stworzoną przez Arystotelesa (monarchia, oligarchia, demokracja). Z punktu widzenia elitaryzmu o władzę rywalizuje szereg mniejszości, które dążą do osiągnięcia własnych

²⁰ M. Söyler, *The Turkish Deep State. State Consolidation, Civil-Military Relations and Democracy*, New York 2015, s. 1, 39-41.

²¹ H.A. Ünver, *Turkey's „Deep-State” and the Ergenekon Conundrum*, „The Middle East Institute Policy Brief” 2009, no. 23, s. 3.

celów i mogą znajdować się w konflikcie²². Istnieje również niezorganizowana większość, do której należy przytłaczająca część obywateli. Według elitarystów mniejszości rządzą każdym państwem, bo są zawsze lepiej zorganizowane niż większość²³. Z faktu lepszej organizacji wynika większa zdolność organizowania kampanii wyborczych przez małe i bogate grupy, a liczne, ale niezorganizowane masy nie mają również ekonomicznego interesu, by zakładać własne partie polityczne²⁴. Vilfredo Pareto ujął fakt rządów elit następująco: *Może istnieć arystokracja świętych, ale także arystokracja rozbójników, arystokracja uczonych, arystokracja złodziei itd. Zestaw cech sprzyjających dobrobytowi i dominacji jakiejś klasy w społeczeństwie określa to, co po prostu zwiemy elitą. Elita taka istnieje i rządzi w każdym społeczeństwie, nawet w pozornie najbardziej demokratycznym*²⁵.

Jeśli jednak rządzą nieliczni, to co należy sądzić o demokracji? Z punktu widzenia elitarystów demokracja nie może działać, bo twierdzenie o obiektywnej równości ludzi jest fałszywe, jednak zauważali oni przy tym, że subiektywna idea równości wywiera potężny wpływ na społeczeństwo²⁶. Według klasycznej teorii elit demokracja, tak jak każdy inny ustrój, posiada swoją elitę władzy, zwaną również klasą polityczną. Klasa polityczna, stanowiąc mniejszość, szczególnie potrzebuje uzasadnienia swojej władzy w demokracji. Uzasadnieniem władzy elity jest formuła polityczna: [...] *nazwiemy formułą polityczną: powiedzenie, że wszyscy funkcjonariusze powtarzają własny autorytet suwerena, który z kolei otrzymuje go od Boga, stanowi jedną formułę polityczną; inne przekonanie, że wszystkie władze opierają się na woli narodu, stanowi inną formułę polityczną*²⁷.

Formułę polityczną można interpretować nie tylko jako uzasadnienie władzy, ale również jako rodzaj mitu politycznego. Demokracja tworzy więc rozbudowaną mitologię, analizowaną przez Pareto i Gaetano Moskę, by uzasadnić władzę demokratów sterujących procesami wyborczymi poprzez tworzenie prawa i monopolizację dostępu do władzy poprzez tworzenie partii politycznych, o czym pisał szeroko Robert Michels. Koncepcja Michelsa skupia się przede wszystkim na procesach oligarchizacji, dlatego jest szczególnie użyteczna do wyjaśnienia procesu powstawania głębokiego państwa. Michels uważał, że demokracja jest nie do pomyślenia bez organizacji, natomiast proces organizowania musi koniecznie prowadzić do niszczenia demokracji, co zostało

²² G. Mosca, *Ruling Class*, New York 1939, s. 50-51. Zob. R. Sereno, *The Anti-Aristotelianism of Gaetano Mosca and Its Fate*, „Ethics” 1938, vol. 48, no. 4, s. 509-518.

²³ Tomasz Gabiś zwięźle opisał założenie o dominacji mniejszości w następujący sposób: *Jednostka wchodząca w skład większości nie jest w stanie oprzeć się władzy mniejszości. Stoi bowiem izolowana naprzeciw zorganizowanej mniejszości występującej jako całość. Mniejszość jest zorganizowana po prostu dlatego, że jest mniejszością*.

²⁴ V. Pareto, *Wykłady z ekonomii politycznej*, [w:] *tenże, Uczucia i działania. Fragmenty socjologiczne*. Warszawa 1994, s. 28-29.

²⁵ *Tamże*, s. 83-84.

²⁶ *Tamże*, s. 83.

²⁷ G. Mosca, *Sulla teoria dei governi e sul governo parlamentare*, [w:] *tenże, Cio che la storia potrebbe insegnare. Scritti di scienza politica*, Milano 1958, s. 52-53.

wyrażone przez niego w słynnym żelaznym prawie oligarchii²⁸. Oligarchizację związaną w partiach politycznych ze stabilnością przywództwa, zasobami finansowymi liderów partii oraz rolą prasy²⁹ możemy odnosić nie tylko do organizacji partyjnych, ale spróbować znaleźć podobne mechanizmy kontroli na poziomie państwa. Michels, badając partie socjalistyczne, zauważył, że rewolucyjna partia w celu zaprowadzenia równości i nowego porządku społecznego musi użyć środków, które podważają równość i powodują powstanie innego rodzaju zależności. Niemiecki badacz podsumował ten proces włoskim przysłowiem *Dyrygent się zmienia, ale muzyka jest wciąż ta sama*³⁰. Powstanie głębokiego państwa jest odmianą problemu opisanego przez Michelsa i odbiciem faktu, że każda organizacja potrzebuje hierarchii.

Głębokie państwo jako zjawisko społeczne w Turcji łączy ze sobą instytucje legalne i nielegalne, gdzie nielegalna część jest chroniona i nadzorowana przez część legalną (wojsko i część polityków w rządzie), ma status nieformalny w sensie prawnym, jest oparte na sieci powiązań różnych grup posiadających różne źródła siły politycznej, wojskowej, policyjnej, ekonomicznej i kryminalnej. Poza tym działalność głębokiego państwa cechuje tajność i ograniczenie dostępu do informacji zgodnie z zasadą *need to know*. Sposób działania głębokiego państwa dobrze koresponduje z „trzema C”, które mają opisywać cechy elity: *cohesion, consciousness, conspiracy*³¹ (w dosłownym tłumaczeniu: spójność, świadomość oraz spiskowy charakter – który rozumiany jest zwykle jako zorganizowanie, choć dla opisu głębokiego państwa może być rozumiany dosłownie).

Według klasycznej teorii elit demokracja nie polega więc na rządach ludu, ale na rządach demokratów. Demokracja w tym ujęciu nie jest systemem rządów, tylko systemem wartości broniącym przez rządzącą elitę. Stwarza to nową perspektywę badawczą. Zamiast tłumaczyć istnienie głębokiego państwa w ramach patologii demokracji, można spróbować zbadać głębokie państwo jako element demokracji wspierający ją w kryzysowych momentach. Oczywiście można podnieść zarzut, że w rozwiniętych demokracjach głębokie państwo nie istnieje. Zarzut ten można jednak obalić, jeśli uda się wskazać przejawy istnienia patologicznych elit w państwach uznawanych za najbardziej typowe i najsprawniejsze demokracje.

Przewagę teoretycznego podejścia elitaryzmu wzmacnia zgodność z innymi podejściami teoretycznymi badań nad głębokim państwem. Hans Morgenthau już w latach 50. XX wieku wskazywał na dwoistą naturę demokracji, gdzie istnieje zwykła hierarchia oraz hierarchia nadzorująca bezpieczeństwo państwa. Dualizm państwa u Morgenthaua został zaczerpnięty najprawdopodobniej od Ernsta Fraenkela opisującego współzależność paramilitarnych elementów partii i organów państwa w nazistowskich Niemczech³². Dualizm państwa (*il Doppio Stato*), opisywany później przez włoską ko-

²⁸ Tamże, s. 19, 224.

²⁹ R. Michels, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Kitchener 2001, s. 59-86.

³⁰ Tamże, s. 220, 234.

³¹ J. Meisel, *The Myth of Ruling Class*, Ann Arbor 1958, s. 4.

³² O. Tunander, *Democratic State vs. Deep State: Approaching the Dual State of the West*, [w:] *Government of the Shadows*, red. E. Wilson, T. Lindsey, New York 2009, s. 56-57.

misję parlamentarną, ma również wiele wspólnego z koncepcją suwerenności Carla Schmitta, w której suwerenem jest ten, kto decyduje o stanie wyjątkowym. Ola Tunander, rozważając nad pismami Morgenthaua, Fraenkela i Schmitta, utożsamia hierarchię bezpieczeństwa państwa z głębokim państwem, wspominając również o tureckich elitach wojskowych uczestniczących w zamachach stanu, amerykańskich elitach wywiadowczych oraz ogólnie o elitach bezpieczeństwa. To właśnie te elity, według Tunandera, tworzą hierarchię bezpieczeństwa, a więc one decydują o stanie wyjątkowym³³, to one są suwerenem w rozumieniu Schmitta.

MAFIA I GŁĘBOKIE PAŃSTWO. GŁĘBOKA POLITYKA

Znamienny jest fakt, że Gaetano Mosca, jeden z pierwszych badaczy mafii, był również współtwórcą klasycznej teorii elit oraz człowiekiem uznawanym przez niektórych za pierwszego z naukowców zajmujących się naukami politycznymi we Włoszech³⁴. W krótkiej książce pod tytułem *Czym jest mafia?* ten pochodzący z Sycylii naukowiec stwierdza, że mafia jest „anomalią regionu” trudną dla wyjaśnienia ludziom z północy Włoch. Mosca zaznacza, że dla Sycylijczyków mafia oznacza dwa fenomeny: 1) wiele małych grup o różnych celach działających na granicy prawa i często łamiących je (Mosca podkreśla szczególnie, że nie chodzi mu o jedną dużą organizację); 2) duch mafii, czyli niechęć do oficjalnych organów państwa i organów sprawiedliwości, dążenie do działania na własną rękę. Na przykład zgłoszenie kradzieży bydła na policję powodowało utratę honoru; należało więc dochodzić sprawiedliwości przez osobistą zemstę – *vendetta personale*. Skutkiem ducha mafii jest również wymiana wzajemnych przysług oraz istnienie sieci znajomości przenikającej lokalną politykę. Mafia wywodzi się więc przede wszystkim z sycylijskiej niechęci do państwa, a podstawową zasadą wynikającą z ducha mafii jest cisza oraz prywatyzacja przemocy. Według Moski duch mafii w konsekwencji pociąga za sobą uciskanie zdeorganizowanej większości przez małe zorganizowane mniejszości³⁵. Każda z tych małych grup tworzy większy klan mafijny – *cosca di mafia*³⁶. Mosca pisał o kwestii zorganizowanej mniejszości przestępców również w innych dziełach, gdzie zwracał uwagę na związek prefektów z mafią oraz rolę mafii zwłaszcza w wyborach samorządowych na południu Włoch³⁷. Istniała więc świadomość związków polityki i mafii od samego początku badań tego problemu.

Współcześnie mafia również dąży do ciszy oraz naruszenia monopolu państwa na przemoc, jednak od jej przodków z początku XX wieku różni ją to, że definitywnie

³³ Tamże, s. 63. Wątki związane z Carlem Schmittem zostały poszerzone w kolejnym tomie – zob. E. Wilson, *The Dual State. Parapolitics, Carl Schmitt and the National Security Complex*, Farnham 2012.

³⁴ M. Żyromski, *Teorie elit a systemy polityczne*, Poznań 2007, s. 78, 93.

³⁵ Mosca do opisu organizacji przestępczej nie używa słowa „elita”, którego unikał również w innych pracach naukowych. Pareto mógłby powiedzieć, że mała zorganizowana mniejszość mafijna to po prostu elita przestępcza.

³⁶ G. Mosca, *Che cosa è la mafia?*, Viterbo 1994, s. 5-9, 18.

³⁷ G. Mosca, *Sulla teorica dei governi...*, s. 219.

straciła swój wiejski, anarchiczny charakter oraz to, że nie próbuje już tylko unikać państwa, ale przeciwnie – usiłuje je infiltrować i wykorzystywać do własnych celów. Współczesnym mafiosom nie chodzi więc już o palenie zboża i wycinanie nocą drzew z sadu, gdy sadownik odmówił zapłaty za „ochronę”, ale o znacznie bardziej skomplikowane przedsięwzięcia (choć Mosca zauważa, że kradzież bydła wymagała sprawnej organizacji i współpracy przynajmniej dwóch grup z oddalonych części Sycylii ze względu na konieczność sprzedaży łupu). Zorganizowana mniejszość przestępców chce czerpać korzyści ze zdezorganizowanej większości praworządnych obywateli. Mafiosi nawiązują więc kontakt na zasadzie korzyści z inną zorganizowaną mniejszością – służbami specjalnymi i politykami.

Historia głębokiego państwa we Włoszech rozpoczęła się około 1943 roku, gdy alianci zaczęli przygotowywać plan inwazji na Sycylię przy pomocy informacji zdobytych za pośrednictwem siatki włoskich przestępców zwerbowanej przez oficera OSS (Biuro Służb Strategicznych, ang. Office of Strategic Services) Charlesa Radcliffe’a Haffendena. W 1946 roku został ułaskawiony przez gubernatora Nowego Jorku Thomasa Deweya wpływowy i niebezpieczny gangster Charles „Lucky” Luciano, co spowodowało wszczęcie śledztwa. W 1954 roku po oficjalnym śledztwie Williama Herlandsa dotyczącym ułaskawienia okazało się, że Luciano jako jeden z najważniejszych mafiosów mających kontrolę nad nowojorskim portem został zwerbowany przez ONI (wywiad marynarki, Office of Naval Intelligence) do ochrony portu przed niemieckim sabotażem. Do współpracy oprócz Luciano zostali zwerbowani również inni szefowie mafii w Nowym Jorku: Meyer Lansky, Frank Costello oraz kilku pomniejszych członków świata przestępczego³⁸. Po zakończeniu wojny i ułaskawieniu Luciano został deportowany na Sycylię, gdzie po wojnie mafia zaczęła nawiązywać kontakty z Partito d’Azione (partia polityczna, założona w 1942 roku skupiała działaczy demokratycznych³⁹). Na wyspie zaczął również działać ruch separatystyczny wspierany przez Brytyjczyków, natomiast amerykańskie OSS podjęło współpracę z Partito d’Azione oraz mafią⁴⁰. Z drugiej strony wielu członków miejscowej mafii przystąpiło do separatystów, równocześnie obejmując urzędy (np. Calogero Vizzini wspierający podczas inwazji Amerykanów został burmistrzem Villalba)⁴¹.

Według Philipa Willana ta początkowa współpraca mafii i państwa przekształciła się w sojusz przeciwko komunistom, których powstrzymanie było kluczowym celem zarówno dla Amerykanów, jak i nowego demokratycznego rządu, który przejął władzę po

³⁸ R. Campbell, *The Luciano Project: The Secret Wartime Collaboration of the Mafia and the U.S. Navy*, New York 1977, s. 1, 101-107.

³⁹ O powiązaniach Partito d’Azione ze służbami specjalnymi Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych – zob. F.F. Rizi, *Benedetto Croce and the Birth of the Italian Republic, 1943-1952*, Toronto 2019, s. 33-47.

⁴⁰ M.S. Finkelstein, *Separatism, the Allies and the Mafia: The Struggle for Sicilian Independence, 1943-1948*, London 1998, s. 25-26.

⁴¹ J. Janek, *Spoleczne i ekonomiczne przesłanki sycylijskiego separatyzmu od zjednoczenia Włoch do połowy XX wieku. Mafia a kwestia niepodległości Sycylii*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2018, nr 2, s. 131.

upadku Benito Mussoliniego⁴². Po wyborach w 1948 roku wygranych przez chadecję przy znaczącym wsparciu CIA⁴³ rozpoczął się proces normalizacji oraz powstrzymywania komunistów. Równocześnie rozpoczęły się dwa procesy: przenikania mafii do życia politycznego Włoch oraz zaangażowania państwa w manipulację terroryzmem. Za jeden z pierwszych przypadków *stragi di stato* (wyrażenie to oznacza zamach przygotowany przez państwo) uważane jest ostrzelanie demonstracji socjalistów w Portella della Ginestra w 1947 roku. Zginęło wtedy 11 osób w ataku dokonany przez ludzi Salvatore Giuliano – separatysty oraz słynnego bandyty. Atak w Portella della Ginestra niekiedy uznaje się za powiązany z państwem włoskim ze względu na komentarze ówczesnego przywódcy komunistycznego Girolamo Li Causi oraz prace historyka Giuseppe Casarrubea, który jest również potomkiem jednej z ofiar. Można zarzucać tym źródłom stronniczość, jednak warto zwrócić uwagę na przesłanki takiego myślenia.

16 września 1944 roku w Villalba ludzie Calogero Vizziniego ostrzelali demonstrację komunistów prowadzoną przez Giorlamo Li Causi. Dziewięć osób zostało rannych⁴⁴. Późniejsze otrzymanie stanowiska burmistrza poprzez AMGOT (ang. Allied Military Government of Occupied Territories; administracja okupacyjna Sycylii) oraz wsparcie wojsk podczas inwazji wskazują na bezpośredni związek Vizziniego z siatką przestępczą „Lucky’ego” Luciano, a przez to również powiązanie z wywiadem amerykańskim (OSS). Następnie Vito Genovese został mianowany tłumaczem w AMGOT przez Charlesa Polettiego, byłego gubernatora Nowego Jorku⁴⁵ oraz wysokiego urzędnika AMGOT. Według niektórych źródeł Genovese znał Polettiego już w 1938 roku i przekupił go luksusowym samochodem⁴⁶. Fakt, że następcą Polettiego na stanowisku gubernatora Nowego Jorku był Thomas Dewey (który jako prokurator deportował „Lucky’ego” Luciano), wskazuje na powiązania pomiędzy elitami przestępczymi i politycznymi w Nowym Jorku oraz utrzymanie się tych powiązań na Sycylii. Wiadomo również, że „Lucky” Luciano, Vito Genovese oraz Frank Costello byli kolejno przywódcami tej samej organizacji mafijnej w Stanach Zjednoczonych. Sugeruje to znaczny stopień powiązań w organizacji, a więc również w elicie przestępczej. Duży poziom powiązań sugeruje również fakt, że Salvatore Giuliano, który przygotował atak w Portella della Ginestra, oraz Calogero Vizzini (sprawca ataku z 1944 roku) znali się osobiście z Vitem Genovese⁴⁷, który jednocześnie pracował jako tłumacz dla AMGOT. W tym samym czasie oficerowie wywiadu z AMGOT współpracowali z mafią, a płk Charles Poletti (według profesora McCoya Genovese był osobistym doradcą Polettiego)

⁴² P. Willan, *Puppetmasters: The Political Use of Terrorism in Italy*, Lincoln 2002, s. 28.

⁴³ Zob. K. Mistry, *Approaches to Understanding the Inaugural CIA Covert Operation in Italy: Exploding Useful Myths*, „Intelligence & National Security” 2011, no. 26(2), s. 246-268.

⁴⁴ M. Pantaleone, *The Mafia and Politics*, London 1966, s. 88.

⁴⁵ D. Valentine, *The Strength of the Wolf: The Secret History of America's War on Drugs*, New York 2006, s. 75.

⁴⁶ E. Costanzo, *The Mafia and the Allies: Sicily 1943 and the Return of the Mafia*, New York 2007, s. 109. Poletti dementował fakt przekupstwa i współpracy z Genovese na Sycylii, zob. *Genovese Link Denied: Poletti Says He Did Not Have Gangster as Interpreter*, „New York Times”, 1952, 2 XII.

⁴⁷ A. McCoy, *The Politics of Heroin. CIA Complicity in the Global Drug Trade*, New York 1972, s. 28-29.

mianował członków mafii (w tym Calogero Vizziniego) na stanowiska burmistrzów. Różne źródła, w tym przede wszystkim badania Giuseppe Casarrubea⁴⁸, wskazują na nietypowe wątki w masakrze: śmierć Salvatore Ferreri „Fra’ Diavolo”, ważnego organizatora masakry, podczas aresztowania, śmierć przywódcy Salvatore Giuliano z ręki członka grupy Gaspare Pisciotta oraz śmierć Piscotta po otruciu w więzieniu.

W kontekście przedstawionych powiązań powstaje wątpliwość, czy rzeczywiście istnienie mafii skutkuje prywatyzacją przemocy, czy też przesunięciem przemocy w obszar tajnych działań państwa pozorującego działania prywatne. Mosca zdawał sobie sprawę z faktu powiązań mafii z polityką, omawiając jedno z pierwszych zarejestrowanych zabójstw mafii dokonane na Emanuele Notarbartolu z 1893 roku. Analizując śmierć Notarbartola, Mosca stwierdza, że zabójstwa mafijne są zlecane przez ludzi o wyższej pozycji społecznej niż zabójcy, którzy sami są z reguły „półgłówkami” i „wysmiewanymi mikrocefalami” dokonującymi brutalnych czynów. Jeśli jednak zabójstwo ma być przeprowadzone na ważnej postaci, wtedy do akcji wkraczają lepiej przygotowani przestępcy, którzy są w stanie zapewnić sobie alibi oraz inne środki chroniące przed karzącą ręką sprawiedliwości⁴⁹.

Dalszy rozwój działalności głębokiego państwa we Włoszech polega na integracji mafii do innych działań przeciwko komunistom oraz zaangażowaniu przestępców w podejrzone działania. Przykładem takich działań jest banda z Magliany, która stanowiła odnogę mafii sycylijskiej w Rzymie. Phillip Willan przytacza szereg faktów wskazujących na powiązanie mafii z głębokim państwem, jak np.: skazanie Pippa Cala (przywódcy bandy) za zamach terrorystyczny na pociąg w 1984 roku, kontakty gangu z fałszerzem Antonio Chichiarellim (sfalszował jeden z komunikatów Czerwonych Brygad podczas porwania Aldo Mora) czy najbardziej podejrzany fakt, czyli posiadanie przez gang składu broni w piwnicy Ministerstwa Zdrowia. Arsenal ten był kontrolowany wspólnie z faszystowskim terrorystą Egidio Giulianim infiltrującym także lewicowe grupy. Broń oraz amunicja ze składu zostały wykorzystane do zabójstwa dziennikarza Mina Pecorellego, a także przy prowokacji służb specjalnych. Prowokacja ta przeprowadzona w 1981 roku polegała na podrzuceniu materiałów wybuchowych i broni palnej, a miała na celu utrudnienie śledztwa w związku z krwawym zamachem przeprowadzonym przez faszystów na dworzec kolejowy w Bolonii rok wcześniej⁵⁰. W sprawie prowokacji skazany został płk Giuseppe Belmonte oraz szef wywiadu wojskowego gen. Pietro Musumeci. O czym świadczą tego rodzaju powiązania? Na pewno o związkach mafii ze służbami specjalnymi oraz wykorzystywaniu przestępców w działaniach operacyjnych, które niekoniecznie były legalne. Czy jednak we Włoszech istniało głębokie państwo podobne w swojej strukturze do tureckiego *derin devlet*?

W dniu 3 sierpnia 1990 roku premier Giulio Andreotti ujawnił przed włoskim parlamentem istnienie tajnej organizacji partyzanckiej (*stay-behind*) powiązanej z NATO stworzonej na wypadek sowieckiej inwazji. Wkrótce istnienie podobnych siatek

⁴⁸ Zob. np. G. Casarrubea, *Portella della Ginestra. Microstoria di una strage di Stato*, Milano 2002.

⁴⁹ G. Mosca, *Che cosa è la mafia?*..., s. 21.

⁵⁰ P. Willan, *Puppetmasters*..., s. 88, 167-168.

potwierdził były premier Grecji Andreas Papandreou oraz rząd Helmuta Kohla⁵¹, aż w końcu zostało ono ujawnione we wszystkich państwach NATO. Najbardziej interesującym aspektem sprawy jest działalność włoskiej siatki o kryptonimie Gladio. Badacze wskazują na stosowanie we Włoszech tzw. strategii napięcia, która polegała na prowokowaniu aktów przemocy i przypisywaniu ich komunistom w celu zmniejszenia ich poparcia przez wyborców. Pojęcie „strategia napięcia” zostało najprawdopodobniej po raz pierwszy użyte przez dziennikarza Leslie Finera, ale dobrze opisuje ono plan działań włoskich służb specjalnych. Początek świadomej manipulacji terroryzmem we Włoszech zaczyna się od konferencji w 1965 roku w Instytucie Alberto Pollio. Konferencja została zorganizowana przez szefa siatki Gladio, pułkownika Renza Rocca na polecenie SIFAR (włoskie służba specjalna) oraz CIA⁵². Wśród uczestników konferencji oprócz dziennikarzy, wojskowych i polityków parlamentarnych znaleźli się także Pino Rauti (lider neofaszystowskiej partii MSI), Guido Giannetini (dziennikarz, agent włoskiego wywiadu wojskowego SID) oraz studenci Stefano Delle Chiaie i Mario Merlino⁵³.

Na faktyczną realizację postulatów „wojny rewolucyjnej” oraz używania terroryzmu w celu manipulacji opinią publiczną wskazują okoliczności zamachu na Piazza Fontana w 1969 roku. Początkowo policja przyjęła wersję, że za śmierć 16 osób odpowiadają anarchiści Giuseppe Pinelli i Pietro Valpreda⁵⁴ (Pinelli wkrótce wyskoczył przez okno komendy policji, popełniając samobójstwo; w 1972 roku został zastrzelony Luigi Calabresi, policjant, który dokonał aresztowania Pinelliego, a zamachu dokonała lewicowa grupa Lotta Continua⁵⁵). Okazało się jednak wkrótce, że założycielem grupy anarchistycznej, do której należeli Pinelli i Valpreda, był Mario Merlino, czyli kolega Stefana Delle Chiaie z kursów na temat prowokowania aktów przemocy w Instytucie Alberto Pollio. Merlino i Delle Chiaie odbywali również szkolenia partyzanckie w Grecji w 1968 roku po prawicowym przewrocie wojskowym w tym kraju⁵⁶. Merlino oraz Delle Chiaie byli także członkami faszystowskiej organizacji Ordine Nuovo założonej przez Pina Rautiego. Giannetini, Rauti, Merlino oraz Delle Chiaie byli podejrzewani o uczestnictwo w organizacji zamachu na Piazza Fontana, ale ostatecznie zarzuty oddalono lub zostali uniewinnieni. Wiadomo również, że służba specjalna SID pomogła jednemu ze świadków oraz oskarżonemu o zamach Giannetiniemu w ucieczce do Hiszpanii⁵⁷. W 2001 roku w kolejnym procesie szef kontrwywiadu SID Gianadelio

⁵¹ D. Ganser, *NATO's Secret Armies: Operation Gladio and Terrorism in Western Europe*, London 2004, s. 15-16.

⁵² *Tamże*, s. 88.

⁵³ J.M. Bale, *The Darkest Sides of Politics, I: Postwar Fascism, Covert Operations, and Terrorism*, New York 2018, s. 273.

⁵⁴ J. Tomasiewicz, *Terroryzm na tle przemocy politycznej (zarys encyklopedyczny)*, Katowice 2000, s. 118.

⁵⁵ Co ciekawe, Lotta Continua korzystała z tej samej drukarni, co czasopismo „Rome Daily American”, które było gazetą kontrolowaną przez CIA (zob. A. Selvatici, *Il giallo di Lotta Continua „made in Usa”*, *Il Giornale*, 23 XI 2009, [online] <https://www.ilgiornale.it/news/giallo-lotta-continua-made-usa.html>, 15 VIII 2022).

⁵⁶ J.M. Bale, *The Darkest Sides...*, s. 253.

⁵⁷ F. Ferraresi, *Threats to Democracy*, Princeton 1996, s. 101-102.

Maletti (który instruował również Gianettiniego, jak składać fałszywe zeznania oraz nadzorował ucieczkę) stwierdził, że w przygotowanie zamachów zaangażowane były również służby specjalne Stanów Zjednoczonych⁵⁸.

Tacy naukowcy jak Daniele Ganser, Franco Ferraresi czy Jeffrey Bale oraz dziennikarz Philip Willan przeprowadzający rozmowy z oficerami służb specjalnych i z terrorystami wskazują na szereg anomalii nie tylko w związku z zamachem na Piazza Fontana, ale również w kontekście innych wydarzeń. Wśród nich można wymienić plan zamachu stanu Piano Solo (1964; doszło wtedy również do zamachu na biura chadecji przez ludzi z siatki Gladio, tak by przypisać winę komunistom), próbę zamachu stanu księcia Borghese (1970), zamach w Peteano (1972), plany przewrotu Edgarda Sogna (1974), zamach bombowy w Brescii oraz na ekspres *Italicus* (1974), porwanie byłego premiera Aldo Moro (1978) czy zamach bombowy w Bolonii (1980). Wskazują oni na liczne powiązania pomiędzy terrorystami a służbami specjalnymi oraz na infiltrację grup lewicowych przez grupy faszystowskie.

Kto miałby jednak sterować manipulowaniem terroryzmem we Włoszech? Trudno w zwięzły sposób odpowiedzieć na to pytanie, ale wydaje się, że były to trzy grupy podmiotów: włoskie służby specjalne, amerykańskie służby specjalne oraz łoża Propaganda Due (P2). Żeby wyjaśnić naturę ich powiązań oraz ogólną hierarchię, wystarczy wskazać, że generał De Lorenzo (przygotowujący pucz Piano Solo w 1964 roku) na polecenie szefa placówki CIA Thomasa Karamessinesa rozpoczął zbieranie danych dotyczących „nieregularnych zachowań” i preferencji seksualnych włoskich polityków oraz innych ważnych osobistości. Odkrycie ponad 150 tys. teczek spowodowało skandal oraz powołanie komisji parlamentarnej, której ustalenia doprowadziły do rozwiązania służby specjalnej SIFAR, którą przekształcono w SID. Na czele SID został postawiony generał Giovanni Allavena, który nakazał zniszczenie teczek. Wykonano jednak kopie dokumentów, które otrzymał Karamessines oraz Allavena⁵⁹. Warto zaznaczyć, że Allavena był zwierzchnikiem płk. Renza Rocca (kierownika siatki Gladio, który przygotował konferencję na temat terroryzmu) oraz że zachował się list od Rocca do Allaveny z 1963 roku o następującej treści: *Musimy stworzyć grupy aktywistów, młodych ludzi, oddziały, które mogą wykorzystywać wszystkie systemy, nawet niekonwencjonalne, zastraszania, groźby, szantażu, walki ulicznej, napadu, sabotażu, terroryzmu*⁶⁰.

Kopie dokumentów w posiadaniu Karamessinesa oraz gen. Allaveny znalazły się ostatecznie w posiadaniu Licia Gellego, czyli wielkiego mistrza łoża Propaganda Due. P2 była nieregularną łożą masonską (nie wchodziła więc skład pozostałych obediencji), posiadała jednak znaczący wpływ na politykę poprzez werbowanie ważnych członków włoskiej elity władzy. Według Phillipa Willana łoża P2 została założona na początku lat 60., gdy Frank Gigliotti (w czasie wojny w OSS, później pracował dla CIA) wsparł

⁵⁸ D. Ganser, *NATO's Secret Armies...*, s. 6, 120.

⁵⁹ *Tamże*, s. 72-73.

⁶⁰ Dokument został pozyskany przez sąd w Brescii w 1974 roku podczas śledztwa w sprawie zamachu. Przytoczony cytat pochodzi z filmu dokumentalnego autorstwa Michele Metta, *CMC. The Italian Undercover CIA and Mossad Station and the Assassination of JFK*, 2018. Tłumaczenie własne.

negocjacje, pomagając odzyskać skonfiskowaną przez Mussoliniego siedzibę Wielkiego Wschodu Włoch, która mieściła się w Palazzo Giustiniani. Warto zaznaczyć, że Wielki Wschód Włoch jest największą obediencją masońską we Włoszech, natomiast Palazzo Giustiniani mieści do dziś również część urzędów włoskiego senatu. Częścią umowy związanej z odzyskaniem siedziby było połączenie się Wielkiego Wschodu z małą lożą należącą do sycylijskiego księcia Giovanniego Alliata di Montereale, która miała silne związki z Amerykanami⁶¹. Interesujący w tym kontekście jest fakt, że Alliata di Montereale został wskazany jako jeden ze zleceniodawców ataku w Portella della Ginestra (1947) przez otrutego w więzieniu Gaspare Pisciotta.

Ostatecznie P2 wyodrębniła się jako samodzielna loża pod przywództwem Licia Gellego. Posiadanie teczek z materiałem do szantażu przekazanych przez generała Allavenę (również członka P2) umożliwiło zapewne szerszą rekrutację. Nalot policji w 1981 roku ujawnił częściową listę członków loży, wśród których znalazło się: 52 oficerów karabinierów, 50 wysokich rangą oficerów włoskiej armii, 37 oficerów z policji finansowej, 29 oficerów marynarki wojennej, 11 szefów policji, 70 przemysłowców, 10 szefów banków, 3 czynnych ministrów, 2 byłych ministrów, szef partii politycznej, 38 członków parlamentu, 14 sędziów oraz szereg innych niższych rangą członków, takich jak burmistrzowie, lekarze, dziennikarze czy notariusze⁶². Członkiem loży był również przysły premier Silvio Berlusconi, gen. Maletti nadzorujący ucieczkę neofaszysty oskarżonego o zamach na Piazza Fontana czy np. bankier Roberto Calvi, który popełnił samobójstwo po skandalu w Banco Ambrosiano związanym z finansami Watykanu.

Szereg skandali, afer, niewyjaśnionych zgonów związanych z włoskim głębokim państwem tworzą trudną do opisanego i sklasyfikowania mieszaninę faktów – dla jasności wyводу przedstawiono tu tylko pewien wycinek. Opracowując źródła do badań głębokiego państwa, można w znaczący sposób uprościć proces poznawczy, nie opierając się tylko na słownym opisie powiązań, ale również korzystając z propozycji badawczych elitarystów. Vilfredo Pareto proponuje bardzo prostą metodę porządkującą hierarchię społeczną i wyznaczającą elity przy pomocy punktacji: *Załóżmy więc, że we wszystkich dziedzinach działalności ludzkiej każdej jednostce przypisuje się wskaźnik określający jej zdolności, podobnie jak w szkole przydziela się punkty na egzaminach z różnych przedmiotów. Na przykład człowiekowi wykonującemu wolny zawód i będącemu doskonałym specjalistą damy 10 punktów, temu, który nie może znaleźć ani jednego klienta, damy 1 punkt, a 0 punktów zarezerwujemy dla zupełnego durnia*⁶³.

Oczywiście Pareto idzie dalej i wskazuje, że metoda ta może dotyczyć również oszustów, którym udało się zarobić miliony na przestępstwach, oraz innych elementów kryminalnych w społeczeństwie. Wyznacza on również teoretyczne podstawy dla opisu działania elity rządzącej, elity nierządzącej oraz krążenia elit. Słabym punktem klasycznej teorii elit jest natomiast opis powiązań w samej elicie, prezentujący obraz społeczeństwa „z lotu ptaka” poprzez pokazanie relacji pomiędzy elitą a nieelitą. Opisane

⁶¹ P. Willan, *Puppetmasters...*, s. 56.

⁶² D. Ganser, *NATO's Secret Armies...*, s. 86.

⁶³ V. Pareto, *Uczucia i działania...*, s. 277-278.

natomiast w niniejszym artykule powiązania terrorystów w Turcji i we Włoszech to perspektywa żabia pokazująca najdrobniejsze interakcje społecznie i to nie pomiędzy grupami, ale pomiędzy konkretnymi ludźmi.

Wydaje się, że głębokie państwo jest z jednej strony częścią elity władzy w danym państwie, powiązaną szczególnie mocno z siłami policyjnymi, wojskiem oraz przede wszystkim z agencjami wywiadowczymi. Z drugiej strony głębokie państwo posiada swoją ukrytą część w postaci elementów kryminalnych. W związku z takim obszarem badań powstają jednak pewne problemy. Przede wszystkim jak można wyznaczyć punktację władzy w strukturach działających nielegalnie i/lub w sposób tajny takich jak mafia i służby specjalne? Poza tym, jeśli członek elity władzy kontaktuje się z elementami przestępczymi, to fakt ten nie oznacza koniecznie, że inni członkowie elity władzy są również zaangażowani w korupcję i przestępstwa. Rozwiązaniem tego problemu może być posłużenie się metodami wykorzystywanymi do modelowania organizacji terrorystycznych i przestępczych. Łoża P2 jako najlepiej zbadana struktura głębokiego państwa we Włoszech według szefowej komisji parlamentarnej Tiny Anselmi miała strukturę piramidy z Liciem Gellim umieszczonym na szczycie organizacji. Jednocześnie ustalenia komisji sugerowały, że struktura P2 łączyła się poprzez Gellego z kolejną, ale odwróconą piramidą organizacyjną, która mieściła w sobie planistów strategii napięcia oraz nadzorców Gellego⁶⁴. Z drugiej strony łoża P2 wchodziła w różnego rodzaju interakcje ze służbami specjalnymi, mafią sycylijską, terrorystami faszystowskimi, a także prawdopodobnie z terrorystami komunistycznymi, co wskazuje na strukturę sieciową organizacji. Wydaje się, że założenia organizacyjne łoży P2 łączyły w sobie typ organizacji hierarchicznej (wieloszczeblowa struktura, podział pracy na wysokich szczeblach, system pozyskiwania członków i awansu, działanie oparte na sformalizowanych i tajnych zasadach, wrażliwość na ataki wobec wysokich szczebli organizacji) z typem organizacji sieciowej (część łoży P2 współpracowała z innymi poziomymi strukturami, niestabilność ról na niższych szczeblach, rekrutacja oparta na wcześniejszych znajomościach, przetrwanie części struktur związanych z łożą po aresztowaniu Gellego)⁶⁵. Relatywnie słaby dostęp do informacji o działalności tego rodzaju struktur sugeruje możliwość wykorzystania metod analizy sieci społecznych. Główną cechą takiej analizy jest opis struktury przy pomocy wierzchołków (wierzchołkiem może być osoba, komputer, numer telefonu itp.) i krawędzi (przynależność do danej części struktury) oraz badania relacji zachodzących pomiędzy różnymi częściami struktury i prezentacji ich w postaci grafów, pokazujących węzły powiązań⁶⁶. Dobrym polem dla zastosowania tego rodzaju analizy jest opis powiązań łoży P2, gdzie najważniejszym z wierzchołków byłby Licio Gelli, a kolejnymi wierzchołkami osoby, którym przypadłaby największa liczba punktów zgodnie z systemem punktacji Pareto. Pojawianie się sieci powiązań w grafie umożliwia wskazanie

⁶⁴ P. Willan, *Puppetmasters...*, s. 47.

⁶⁵ M. Kędzierski, *Sieciowość współczesnych organizacji przestępczych funkcjonujących w obszarze przestępczości zorganizowanej i terroryzmu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 10, s. 96-97.

⁶⁶ *Tamże*, s. 79-80. Według Macieja Kędzierskiego głównymi trudnościami w tego rodzaju analizie jest niekompletność informacji, płynne granice sieci oraz zmienność sieci społecznych. Zwraca on również uwagę, że granica pomiędzy systemem a otoczeniem jest granicą sztuczną.

kluczowych węzłów – np. wspomniany wcześniej arsenał w Ministerstwie Zdrowia jest węzłem z połączeniami z terrorystą faszystowskim Egidio Giulianim, bandą z Magliany, osobami związanymi z zabójstwem Pecorellego oraz z oficerami Giuseppe Belmonte i Pietro Musumeci (połączenie z arsenałem poprzez użycie broni ze składu w prowokacji, ich dalsze powiązania to agencja wywiadu SISMI oraz łoża P2).

Wyznaczanie takich obszarów węzłowych znacznie ułatwia porządkowanie obrotu organizacji oraz wyznaczanie kolejnych powiązań. Metody sieciowej, oprócz do tworzenia grafu, można użyć podczas badań, segregując informacje do odpowiednich folderów komputerowych, gromadząc w nich dokumentację, literaturę oraz artykuły prasowe. Istnieją już także metody, za pomocą których próbuje się szacować pozycję w hierarchii organizacji terrorystycznych oraz przewidywać następcę dotychczasowego przywódcy⁶⁷. Wskazywanie na obszary węzłowe, których istnienie jest często ukryte w trudno dostępnych źródłach, stanowi jeden ważniejszych celów badaczy głębokiego państwa, ponieważ istnienie takich obszarów wskazuje na skoordynowane działania w ukrytym celu, czyli na głęboką politykę.

Peter Dale Scott, były kanadyjski dyplomata, który jest jednym z najbardziej znanych badaczy głębokiej polityki⁶⁸, zdefiniował parapolitykę jako *system [polityczny] lub praktyki polityczne, poprzez które odpowiedzialność jest celowo zmniejszona*. Scott poszerzył później swoją definicję, dodając, że parapolityka jest objawem głębokiej polityki oraz że odnosi się do tych działań, które raczej są ukrywane niż prezentowane w otwarty sposób. Dla Scotta jednym z najważniejszych przykładów działalności parapolitycznej jest współpraca nowojorskich polityków z mafią na Sycylii poprzez okupacyjny AMGOT⁶⁹. Scott twierdzi, że parapolityczny model objaśniania wydarzeń, zwłaszcza związanych z przemocą, jest konkurencyjny wobec głównego nurtu amerykańskich nauk politycznych, czyli pluralizmu oraz marksizmu. Jednocześnie Scott przyznaje się do znacznego wpływu George'a Williama Domhoffa, czyli autora szczególnie skupiającego się na amerykańskich elitach oraz teorii elit⁷⁰. Okazuje się więc, że teorie parapolityczne mają swoje źródła w badaniach elitarystów, co znajduje potwierdzenie również u innych badaczy: Lofgren odwoływał się do Maxa Webera, natomiast David Talbot, autor książki *The Devil's Chessboard*, poświęcił w niej cały rozdział elicie władzy, odwołując się do, jak to ujął, „arcydzieła” stworzonego przez teoretyka elit Charlesa Wrighta Millsa. Zastosowanie perspektywy elitarystycznej w badaniach głębokiego państwa ma więc poważne uzasadnienie i może być ona użyta do wielu obiektów badań, takich jak francuskie Service d'Action Civique, włoska łoża P2, turecki Ergenekon, polski „układ”, rosyjscy siłowicy i kleptokraci, amerykański Deep State i wielu innych, podobnych bytów.

⁶⁷ Zob. E. Wu, R. Carleton, G. Davies, *Discovering Bin-Laden's Replacement in al-Qaeda, Using Social Network Analysis: A Methodological Investigation*, „Perspectives on Terrorism” 2014, vol. 8, no. 1, s. 57-73.

⁶⁸ Głęboka polityka i parapolityka to dla Scotta synonimy.

⁶⁹ P.D. Scott, *Deep Politics and the Death of JFK*, Berkeley 1993, s. 6-8.

⁷⁰ *Tamże*, s. 10, 16.

GŁĘBOKIE PAŃSTWA I ICH POWIĄZANIA. PERSPEKTYWY BADAWCZE

Łoża P2 i Ergenekon wykazują strukturalne podobieństwa i podobnego rodzaju powiązania z organizacjami terrorystycznymi i mafijnymi. Takie stwierdzenie nie wyczerpuje jednak opisu tych organizacji, które wydają się ze sobą powiązane. Najbardziej rażącym przykładem powiązań pomiędzy nimi jest znajomość terrorysty Stefana Delle Chiaie z Abdullahem Çatlim, która według tureckich autorów była nie tylko jednorazowym spotkaniem w Miami⁷¹, ale jakiegoś rodzaju głębszą znajomością⁷². Inne źródła wskazują na możliwość, że osobą, z którą spotkał się Delle Chiaie, był znajomy Çatlego Oral Çelik⁷³. Dlaczego jednak Çatli, turecki handlarz narkotykami, oraz Delle Chiaie, założyciel Avanguardia Nazionale, mieliby się znać, a nawet spotykać w Stanach Zjednoczonych? Być może powodem było to, że Abdullah Çatli był nie tylko przemytnikiem, ale również zastępcą szefa nacjonalistycznej organizacji Szare Wilki i był poszukiwany zarówno przez Interpol, jak i przez turecką policję w związku z zabójstwem siedmiu studentów należących do partii socjalistycznej w 1978 roku⁷⁴. Szare Wilki były organizacją młodzieżową przy partii MHP kontrolowanej przez płk. Alparslana Türkeşa. Przed założeniem partii Türkeş współpracował z amerykańską armią i instytucjami wywiadowczymi podczas tworzenia tureckiej wersji siatki Gladio, czyli STK (Seferberlik Taktik Kurulu) przeznaczonej do walki z partyzantką kurdyjską i komunistami. Siatka Türkeşa uczestniczyła w 1955 roku w prowokacji wobec Grecji, dokonując zamachu bombowego na tureckie muzeum, brała udział w pogromie Greków w Istambule oraz stanowiła zaplecze trzech zamachów stanu przeprowadzonych przez wojsko⁷⁵. Oral Çelik (który mógł się spotkać z włoskim terrorystą Delle Chiaie) to z kolei osoba, która przekupiła strażnika więziennego, umożliwiając w ten sposób ucieczkę z więzienia Mehmeta Ali Ağcy (przebywał on tam za zabójstwo dziennikarza Abdiego İpekçiego). Çelik był prawdopodobnie zaangażowany w zamach na İpekçiego oraz podejrzewano, że był o udział w zamachu na papieża, jako druga osoba, która oddawała strzały⁷⁶.

⁷¹ O spotkaniu terrorystów w Miami pisał Kendal Nezan; zob. K. Nezan, *Turkey's Pivotal Role in the International Drug Trade*, „Le Monde Diplomatique” 1998, 5 VII, [online] <https://mondediplo.com/1998/07/05turkey>.

⁷² Według dwóch artykułów prasowych z „Hürriyet”, Çatli znał się dobrze z Delle Chiaie, zob. Ö. Aytaç, *Medyanın Gözüyle Çeteler ve Susurluk*, b.m. 1997, s. 143.

⁷³ F. Scottoni, *Delle Chiaie e i „Lupi grigi”*, „La Repubblica” 1987, 18 IV; R. Blumenthal, *Ex-Italian Agent Ordered Extradited from U.S.*, „New York Times” 1985, 12 IX. Należy zaznaczyć, że pierwotnym źródłem informacji o obecności Delle Chiaie i Turków w Miami był wysoki oficer włoskich służb specjalnych Francesco Pazienza, który pojawił się w negatywnym kontekście podczas śledztwa w sprawie zamachu w Bolonii. Sam Oral Çelik twierdzi, że Çatli istotnie był obecny w Miami razem z Delle Chiaie – zob. D. Ganser, *NATO's Secret Armies...*, s. 311.

⁷⁴ D. Ganser, *NATO's Secret Armies...*, s. 237-238.

⁷⁵ *Tamże*, s. 226-228.

⁷⁶ P. Henze, *The Plot to Kill the Pope*, New York 1983, s. 147.

Wiadomo również z zeznań Ali Agcy, że Çelik był jego przyjacielem z dzieciństwa. Çelik i Abdullah Çatli pojawili się razem we Wiedniu i innych miejscach podczas przygotowań do zamachu, a Çatli miał być osobą, która pomagała Agcy sfałszować paszport oraz zdobyć cztery sztuki broni⁷⁷.

Jak wyjaśnić powiązania zamachowca, który próbował zabić papieża, z terrorystą, którego imię jest synonimem głębokiego państwa w Turcji? Podczas procesu sądowego Ali Ağca twierdził, że nigdy nie otrzymał wsparcia ani od Türkeşa, ani od jego partii⁷⁸. Jest to twierdzenie absurdalne, ponieważ prawie wszystkie osoby z otoczenia Ağcy były członkami młodzieżówki partii Türkeşa⁷⁹ i to od nich otrzymywał pomoc co najmniej od czasu ucieczki z więzienia. Polscy badacze wyjaśniają tę wątpliwość, powołując się na publikacje Paula Henzego i Claire Sterling, które wskazują na możliwość infiltracji tureckich nacjonalistów przez komunistów⁸⁰, nie podając jednak żadnych konkretnych przykładów infiltracji. Henze jako były szef placówki CIA w Turcji oraz Sterling, która zaczynała karierę dziennikarską w kontrolowanym przez CIA piśmie „Rome Daily American”, nie są wiarygodnymi autorami. Szczególnie zdumiewający jest sposób podejścia do tematu przez Paula Henzego, który w swojej książce ani razu nie wymienił nazwiska Abdullaha Çatlego. Jest to możliwe do wytłumaczenia poprzez brak informacji na temat działalności i życiorysu Çatlego w 1983 roku i/lub konieczność ochrony informacji na temat antykomunistycznej siatki STK. Jednak już po katastrofie w Susurluk dziennikarz Mehmet Ali Birand, który przeprowadził wywiad z Henzem na temat Çatlego, usłyszał od byłego oficera CIA, że *nie badał tej sprawy i nie interesował się nią*⁸¹. Czy to oznacza, że Henze celowo zatajał informacje na temat Çatlego? Trudno bowiem, by Henze nie słyszał o działalności Çatlego podczas swojej służby w Turcji. Polscy naukowcy sceptycznie odnoszą się również do powiązań między Ağcą a służbami specjalnymi Turcji, wskazując np. na akcję dezinformacyjną wywiadu bułgarskiego o kryptonimie „Erozja 81”, która miała na celu powiązanie Agcy z turecką prawicą⁸². Takie działania w świetle faktycznych związków Agcy z organizacją pułkownika Türkeşa nie mogą być nazwane dezinformacją, ponieważ informacje podawane przez Bułgarów były zasadniczo prawdziwe. Polscy badacze wskazują także na rzekomy brak dowodów na związki Çatlego z tureckimi i zachodnimi służbami specjalnymi oraz siatką Gladio⁸³. Taki pogląd jest łatwy do obalenia. Oprócz okoliczności śmierci Çatlego w katastrofie w Susurluk, która poprzez paszporty, broń i ujawnione znajomości łączyła go z tureckim wywiadem

⁷⁷ A. Grajewski, M. Skwara, „Papież musiał zginąć”. *Wyjaśnienia Ali Agcy*, Katowice 2011, s. 176, 171, 218, 599.

⁷⁸ *Tamże*, s. 315.

⁷⁹ *Tamże*, s. 44.

⁸⁰ P. Henze, *The Plot...*, s. 142-143.

⁸¹ *CIA Şefi Paul Henze anlatıyor*, YouTube, 8 V 2019, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=xB1sHFiQaWE>, 5 X 2020.

⁸² *Postanowienie o umorzeniu śledztwa z dnia 7 maja 2014 r.*, Instytut Pamięci Narodowej, Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach, sygn. akt S 12/06/Zk, s. 217.

⁸³ A. Grajewski, M. Skwara, „Papież musiał zginąć” ..., s. 44.

MIT oraz ministrem spraw wewnętrznych, można wskazać na inne powiązania. Według badań Jeffreya Bale'ego łącznikiem między oddziałami partyzanckimi, Szarymi Wilkami w Niemczech oraz CIA (w tym również szefem placówki Paulem Henzem) był Ruzi Nazar⁸⁴. Nazar był pracownikiem CIA, który przyjaźnił się z Fuatem Dogu, Ziya Selisikiem oraz z Alparslanem Türkeşem. Türkeş po zamachu stanu jako podsekretarz w ministerstwie spraw wewnętrznych doprowadził do zamknięcia biura CIA wewnątrz ministerstwa (co nie przeszkadzało mu współpracować z Amerykanami). Selisik po reformie Türkeşa został szefem MAH (poprzedniczka agencji wywiadu MIT), po Selisiku szefem MAH został Dogu, który rozpoczął intensywną współpracę z Amerykanami⁸⁵. Innym interesującym wątkiem są odwiedziny u aresztowanego Ağcy przez Francesco Pazienza, czyli wysokiego oficera wywiadu wojskowego SISMI, którym Ağca później zaprzeczał⁸⁶. Jeden z więźniów mówił także o wizytach zwierzchnika Pazienza, czyli gen. Musumeciego z łoży P2. Co ciekawe, w sądzie Musumeci przyznał, że rzeczywiście odwiedzał Ağcę, jednak sędzia śledczy Imposimato nie dał wiary tym wyjaśnieniom⁸⁷.

W świetle przedstawionych faktów wydaje się, że obecność Stefano Delle Chiaie w Miami razem z osobą pochodzenia tureckiego (najprawdopodobniej Çatlim), nie była przypadkowa. Zarówno Delle Chiaie, jak i Çatli byli kluczowymi postaciami dla siatek Gladio w swoich krajach, obydwa zajmowali wysokie pozycje w organizacjach młodzieżowych zaangażowanych w akty przemocy i terroryzm. Delle Chiaie oprócz podejrzeń o zorganizowanie zamachów bombowych na Piazza Fontana i w Bolonii wyróżniał się szczególnie licznymi powiązaniami ze światem parapolityki poprzez uczestnictwo w puczu księcia Borghese⁸⁸, po którym uciekł do Hiszpanii. Utrzymywał tam kontakty ze środowiskiem faszystów, którzy spotykali się głównie w pizzerii El Apuntamento⁸⁹. Osoby z tej grupy pojawiały się później w kontekście różnego rodzaju krwawych wydarzeń w Hiszpanii. Na przykład Giuseppe Calzona i Jean Philippe Labade działali w stworzonym przez demokratyczny rząd szwadronie śmierci Grupos Antiterroristas de Liberación, który polował na terrorystów z ETA. Innym przykładem może być atak na monarchistów w 1976 roku na górze Montejurra, w którym zginęły dwie osoby, a został on przeprowadzony przez Jeana Pierre'a Cherida oraz prawdopodobnie przez Delle Chiaie i kilka innych osób ze środowiska faszystów. W 1975 roku Delle Chiaie nawiązał kontakty z chilijską policją polityczną DINA poprzez jej agenta Michaela Townleya, który odpowiadał za zamach na

⁸⁴ J.M. Bale, *The Darkest Sides...*, s. 666.

⁸⁵ E. Altayli, *A Dark Path to Freedom: Ruzi Nazar, from the Red Army to the CIA*, London 2017, s. 227-228. Warto dodać, że Enver Altayli, oficer MIT i przyjaciel Ruzi Nazara, był prawdopodobnie informatorem dziennikarza Uğura Mumcu badającego powiązania Szarych Wilków z mafią i tureckim wywiadem. Mumcu został w 1993 roku zamordowany przez nieznaną sprawców.

⁸⁶ A. Grajewski, M. Skwara, „Papież musiał zginąć”..., s. 619.

⁸⁷ F. Imposimato, S. Provvigionato, *Zamach na papieża*, Warszawa 2011, s. 158.

⁸⁸ S. Christie, *Stefano Delle Chiaie: Portrait of a Black Terrorist*, Londyn 1984, s. 31.

⁸⁹ J. García, *Dinero y protección del Gobierno español por los atentados, según Guiseppe Calzona*, El Pais, 8 IX 1985, [online] https://elpais.com/diario/1985/09/08/espana/494978407_850215.html, 15 VIII 2022.

chilijskiego polityka Orlanda Leteliera oraz nieudany zamach na Bernarda Leightona przygotowany razem z Delle Chiaie⁹⁰. Od tego momentu włoski terrorysta nawiązywał szerokie kontakty z różnego rodzaju grupami w Ameryce Łacińskiej, po czym przeniósł się do Boliwii, gdzie zaczął współpracować z tamtejszym wywiadem przy zamachu na gen. Joaquina Zenteno Anaya. W końcu Delle Chiaie wziął udział w zaprowadzaniu porządku w Boliwii po „kokainowym puczu” generała Mezy⁹¹. Grupa, która wzięła udział we wsparciu Mezy to Los Novios de la Muerte, a jej najważniejszym członkiem jest Klaus Barbie, czyli były szef Gestapo w Lyonie, poszukiwany za zbrodnie wojenne oraz zwerbowany po wojnie do współpracy przez CIC (kontrwywiad armii amerykańskiej)⁹².

Fakt obecności Delle Chiaie od konferencji w Instytucie Alberto Pollio w środowisku włoskich służb specjalnych, a następnie hiszpańskich (zarówno podczas dyktatury Franco, jak i po demokratyzacji), chilijskich, boliwijskich, a także prawdopodobnie argentyńskich, sugeruje wysoki poziom zaufania nie tylko ze strony pojedynczych agencji wywiadowczych, ale wskazuje także na skoordynowane działanie i zdolność wzbudzania zaufania przez Delle Chiaie. W przypadku Argentyny możemy przypuszczać, że źródłem zaufania do terrorysty były powiązania elit politycznych Argentyny z włoską lożą P2. Członkiem loży w Argentynie był m.in. minister spraw wewnętrznych Juan Lopez Rega odpowiedzialny za stworzenie szwadronu śmierci AAA⁹³. Zaufanie Boliwijczyków do włoskiego terrorysty można natomiast wytłumaczyć ścisłymi związkami pomiędzy argentyńską a boliwijską dyktaturą. Jak jednak wytłumaczyć współpracę z Hiszpanią, a szczególnie z Chile, które znajdowało się w stanie konfliktu granicznego z Argentyną? Wspólnym elementem dla wszystkich wymienionych państw jest sojusz ze Stanami Zjednoczonymi, który tłumaczy koordynację działań pomiędzy państwami, które posiadały niewiele wspólnych interesów. Rola Stanów Zjednoczonych tłumaczy również obecność Delle Chiaie oraz Abdullaha Çatlego w Miami, ponieważ od lat 60. znajdowała się tam największa, oprócz siedziby, placówka CIA w Stanach Zjednoczonych o kryptonimie JM WAVE. W regionie Florydy znajdowało się również szczególnie dużo miejsc związanych ze szkoleniem partyzantów: na początku kubańskich, a później Contrás i innych grup⁹⁴ – nadaje to również pewnego sensu wspomnianym przez prasę podejrzeniom, że Çatli był w jakiś sposób związany z Kostaryką.

⁹⁰ S. Christie, *Stefano Delle Chiaie...*, s. 31. Miesiąc po zamachu na Leightona Delle Chiaie spotkał się w Madrycie z gen. Augustem Pinochetem oraz otrzymał zapłatę.

⁹¹ *Tamże*, s. 38, 46.

⁹² A.A. Ryan, *Klaus Barbie and the United States Government: A Report to the Attorney General of the United States*, Washington 1983, s. 23-70.

⁹³ Wskazywany jest możliwy związek Delle Chiaie i Lopeza Regi z atakiem snajperskim na lotnisku Ezeiza w 1973 roku, podczas powrotu prezydenta Perona do kraju. Po śmierci Perona ludzie powiązani z szefem loży P2 Licio Gellim pozbawili zwłoki Perona dłoni w 1987 roku. Później, gdy szef loży P2 podarował swój zbiór książek na cele publiczne, dziennikarze odnaleźli w nim korespondencję na temat okultystycznych rytuałów związanych z ucinaniem dłoni. Juan Lopez Rega również był znany z praktykowania okultyzmu.

⁹⁴ S. Hach, *Cold War in South Florida: Historic Resource Study*, Atlanta 2004.

Wydaje się, że badania głębokiego państwa w przypadku mniejszych organizmów państwowych zawsze prowadzą do większych i potężniejszych państw. Takie przypuszczenie badawcze opiera się na doświadczeniu historycznym, które wskazuje na wagę podziału świata na strefy wpływów pomiędzy Stany Zjednoczone a Związek Sowiecki. Wspominana przez badaczy „logika Jałty”, która miała być czynnikiem w porwaniu byłego premiera Włoch Aldo Moro, jest jednym z przykładów potwierdzających rolę supermocarstw w prowadzeniu głębokiej polityki. Oczywiście supermocarstwa posiadają własne głębokie państwa, które w ukryty sposób wpływają na politykę, ale w tym przypadku zasięg ich oddziaływania może być światowy. Po upadku komunizmu niekwestionowanym hegemonem pozostają do tej pory Stany Zjednoczone, dlatego badania nad głębokim państwem w tym kraju wydają się szczególnie istotne. Wizyta Stefana Delle Chiaie oraz jego tureckiego towarzysza w Miami może wydawać się incydentem pozbawionym większego znaczenia, jednak tak z pewnością nie jest. Świadczy o tym fakt, że na Florydzie ukrywał się przed groźbami śmierci Martial Lekeu, były belgijski żandarm i członek neonazistowskiej grupy Westland New Post⁹⁵. Na Florydzie ukrywał się też przed wyrokiem za zabójstwo Jean-Francois Buslik⁹⁶, który był również znajomym innego byłego żandarma Madani Bouhouche (w 1995 roku skazany za zabójstwo). Westland New Post oraz żandarmi skupieni wokół Bouhouche to osoby, wobec których pojawiały się przez lata podejrzenia, że stoją oni za serią 28 brutalnych zabójstw w Brabancji podczas napałów. W 2017 roku na łożu śmierci Christian Bonkoffsky, były żandarm z antyterrorystycznej Groep Diane, przyznał, że to on był jednym z zabójców⁹⁷. Bonkoffsky znał Bouhouche, natomiast sam Bouhouche po wyrzuceniu z policji pracował jako detektyw również dla amerykańskiej ambasady, co stawia sprawę zabójców z Brabancji w interesującym świetle. Pełny obraz zamachu na papieża oraz działalności włoskiej łązy P2 jest możliwy do osiągnięcia, ale wymaga zbadania wątków, w których muszą pojawić się nowe dokumenty i ustalenia. Należą do nich między innymi 1) postać Elio Cioliniego, który zeznawał w procesie sądowym w sprawie zamachu w Bolonii, wskazując na winę łązy P2 oraz faszystów. Ciolini był również członkiem grupy najemników Delle Chiaie w Boliwii, a później znalazł się w Belgii, gdzie kontaktował się z członkami gangu, który porwał byłego premiera Belgii Paula Vanden Boeynantsa. Niektóre źródła podają, że Ciolini to agent francuskiej służby specjalnej SDECE; 2) kwestia powiązań francuskiej grupy neonazistów FANE z Delle Chiaie, Szarymi Wilkami oraz belgijską organizacją VMO⁹⁸; 3) kwestia rodziny Ali Ağcy, której jeden członek przebywał w Belgii.

⁹⁵ D. Ganser, *NATO's Secret Armies...*, s. 142-143.

⁹⁶ J. Cheshes, *Secrets and Crimes*, „Broward Palm Beach New Times” 1999, 22 IV. Buslik pracował dla Kemper Aviation – w tej samej szkole lotniczej uczyla się część zamachowców, którzy dokonali zamachu na World Trade Center.

⁹⁷ T. Lemahieu, *Belgique. Le „Géant” était gendarme*, l'Humanite, 25 X 2017, [online] <https://www.humanite.fr/belgique-le-geant-etait-gendarme-644303>, 30 XI 2020.

⁹⁸ Zob. M.A. Lee, *The Beast Reawakens: Fascism's Resurgence from Hitler's Spymasters to Today's Neo-Nazi Groups and Right-Wing Extremists*, New York 2000.

Koncepcja głębokiego państwa oraz klasyczna teoria elit mają wiele podobieństw. Obie wskazują na wewnętrzną przewagę mniejszości w polityce, która wynika z koncentracji zasobów oraz lepszej organizacji – choć teoretycy głębokiego państwa robią to tylko pośrednio. Obie koncepcje przywiązują dużą wagę do poparcia swoich twierdzeń przykładami historycznymi, porządkując fakty w strukturę przy pomocy prostych zabiegów. W przypadku teoretyków głębokiego państwa fakty są czerpane głównie z trudno dostępnych źródeł, nieobecnych w powszechnej świadomości, które mają za zadanie wydobyć ukryte powiązania pomiędzy legalnym światem państwa i nielegalnym półświatkiem kryminalistów poprzez wskazanie kluczowych osób, działań, struktur i organizacji. Klasyczna teoria elit skupia się z kolei na powszechnie znanych faktach, przekonując, że władza w demokracji spoczywa w rękach decydentów stanowiących prawa, podatki i którzy rzadko ponoszą odpowiedzialność, a nie w rękach wyborców, którzy zasilają skarb państwa, walczą na wojnach i posłusznie przestrzegają prawa. Ważną różnicą jest natomiast podejście do wartościowania, od którego stronią elitaryści, wskazując jedynie na nieuniknioną specjalizację, podział pracy i wpływ mniejszości; autorzy, którzy piszą o głębokim państwie, nie wahają się wartościować. Wydaje się, że najważniejszym podobieństwem pomiędzy tymi dwoma podejściami jest skupienie się na organizacji i roli organizowania się w polityce. Pojedyncza osoba nie jest w stanie rządzić państwem, tak jak nie są w stanie tego robić wszyscy. Skoro w gospodarce i w państwie możemy zaobserwować zawsze małe grupy, które kierują działaniem organizacji, to należy je dobrze przebadać, by odkryć prawa rządzące polityką. Tak twierdzą elitaryści. Badacze zajmujący się głębokim państwem wychodzą z innych, intuicyjnych założeń, które można podsumować stwierdzeniem, że „nie dzieje się samo”.

Metoda Pareta polegająca na przyznawaniu punktów w zależności od zdolności pozwala porządkować rzeczywistość i wyznaczyć priorytety badawcze. Punkty można jednak przyznawać także ze względu na udział w ważnych wydarzeniach, które również świadczą o przynależności do małej, elitarnej grupy. Abdullah Çatlı jako zastępca szefa Szarych Wilków, organizator kilku zamachów posiadający kontakty z tureckim wywiadem, a także przyjaciel Ali Ağcy otrzymuje wysoką notę. Podobnie wysoką notę otrzymuje Stefano Delle Chiaie ze względu na kierowanie Avanguardia Nazionale, liczne zamachy i kontakty ze służbami specjalnymi kilku krajów. Spotkanie dwóch faszystowskich terrorystów w demokratycznym kraju, z którym mają niewiele wspólnego i gdzie mogą być poszukiwani, to anomalia. Waga osób oraz waga anomalii decydują o kierunku badań. O spotkaniu Chiaie – Çatlı nie można wiele więcej powiedzieć, więc dalszy kierunek badań powinno wyznaczać miejsce, czyli w tym przypadku Floryda, która zwróciła naszą uwagę na Martiala Lekeu i Jeana-Francois Buslika oraz powiązania z Belgią. Wspomniana wcześniej metoda obrazowania powiązań przy pomocy grafów pokazujących węzły i krawędzie może zostać udoskonalona poprzez estetyczne i przejrzyste przedstawienie poprzez grafy Lombardiego⁹⁹. Możliwa jest również digitalizacja

⁹⁹ Mark Lombardi był artystą współczesnym, który przedstawiał powiązania osób ze skandali politycznych w postaci charakterystycznych grafów do prywatnego użytku. Po śmierci Lombardiego w podejrzanych okolicznościach jego prace stały się znane i były wystawiane w kilku galeriach sztuki,

danych i przeniesienie ich z papierowych szkiców do wersji elektronicznej, co w przypadku oryginalnych grafów Lombardiego robi niemiecki naukowiec Robert Tolksdorf¹⁰⁰. Idealnym rozwiązaniem byłaby nie tylko digitalizacja, ale także pełna unifikacja danych, gdzie każda komórka grafu zawierałaby tytuł, krótką notatkę oraz wszelkie źródła na temat danego problemu. Pozwoliłoby to stworzyć rodzaj elektronicznej encyklopedii, a przy tym narzędzie badawcze dla wielu naukowców ułatwiające prezentację informacji.

BIBLIOGRAFIA

- Akçura B., Özbay muamması, Milliyet, 12 XII 2008, [online] <https://www.milliyet.com.tr/gundem/ozbay-muammasi-1027195>.
- Altaylı E., *A Dark Path to Freedom: Ruzi Nazar, from the Red Army to the CIA*, London 2017.
- Bale J.M., *The Darkest Sides of Politics, I: Postwar Fascism, Covert Operations, and Terrorism*, New York 2018.
- Campbell R., *The Luciano Project: The Secret Wartime Collaboration of the Mafia and the U.S. Navy*, New York 1977.
- Carré le J., *A Delicate Truth*, London 2013.
- Casarrubea G., *Portella della Ginestra. Microstoria di una strage di Stato*, Milano 2002.
- Cheshes J., *Secrets and Crimes*, „Broward Palm Beach New Times” 1999, 22 IV.
- Christie S., *Stefano Delle Chiaie: Portrait of a Black Terrorist*, Londyn 1984.
- CIA Şefi Paul Henze anlatıyor, YouTube, 8 V 2019, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=xB1sHFiQaWE>.
- Costa R., Parker A., Rucker P., *Inside Trump's Fury: The President Rages at Leaks, Setbacks and Accusations*, Washington Post, 5 III 2017, [online] https://www.washingtonpost.com/politics/inside-trumps-fury-the-president-rages-at-leaks-setbacks-and-accusations/2017/03/05/40713af4-01df-11e7-ad5b-d22680e18d10_story.html.
- Costanzo E., *The Mafia and the Allies: Sicily 1943 and the Return of the Mafia*, New York 2007.
- DeJonge Schulman L., Panetta L., *The Deep State Is a Figment of Steve Bannon's Imagination*, Politico Magazine, 9 III 2017, [online] <https://www.politico.com/magazine/story/2017/03/the-deep-state-is-a-figment-of-steve-bannons-imagination-214892/>.
- Duncan Ch.A. *i in.*, *Lombardi Drawings of Graphs*, „Journal of Graph Algorithms and Applications” 2012, vol. 16, no. 1.
- Ferraresi F., *Threats to Democracy*, Princeton 1996.
- Filiu J.-P., *From Deep State to Islamic State*, Oxford 2015.
- Finkelstein M.S., *Separatism, the Allies and the Mafia: The Struggle for Sicilian Independence, 1943-1948*, London 1998.

natomiast same grafy stały się przedmiotem artykułów naukowych, zob. np. Ch.A. Duncan *i in.*, *Lombardi Drawings of Graphs*, „Journal of Graph Algorithms and Applications” 2012, vol. 16, no. 1, s. 37-83.

¹⁰⁰ Zob. Mark Lombardi Network, [online] <https://lombardinetworks.net>, 30 XI 2020.

- Fukuyama F., *American Democracy Depends on the „Deep State”*, Wall Street Journal, 20 XII 2019, [online] <https://www.wsj.com/articles/american-democracy-depends-on-the-deep-state-11576855549>.
- Ganser D., *NATO's Secret Armies: Operation Gladio and Terrorism in Western Europe*, London 2004.
- García J., *Dinero y protección del Gobierno español por los atentados, según Guiseppe Calzona*, El Pais, 8 IX 1985, [online] https://elpais.com/diario/1985/09/08/espana/494978407_850215.html.
- Gingeras R., *Heroin, Organized Crime, and the Making of Modern Turkey*, Oxford 2014.
- Graham D.A., *There Is No American „Deep State”*, The Atlantic, 20 II 2017, [online] <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/02/why-its-dangerous-to-talk-about-a-deep-state/517221>.
- Grajewski A., Skwara M., „Papież musiał zginąć”. Wyjaśnienia Ali Agcy, Katowice 2011.
- Hach S., *Cold War in South Florida: Historic Resource Study*, Atlanta 2004.
- Hafford M., *Deep State: Inside Donald Trump's Paranoid Conspiracy Theory*, „Rolling Stone” 2017, 9 III.
- Henze P., *The Plot to Kill the Pope*, New York 1983.
- Hoştan dan Susurluk itirafı, Evrensel, 3 II 2009, [online] <https://www.evrensel.net/haber/210783/hostan-dan-susurluk-itirafi>.
- Imposimato F., Provvisionato S., *Zamach na papieża*, Warszawa 2011.
- Janek J., *Spoleczne i ekonomiczne przesłanki sycylijskiego separatyzmu od zjednoczenia Włoch do połowy XX wieku. Mafia a kwestia niepodległości Sycylii*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2018, nr 2, <https://doi.org/10.33119/KKESSiP.2018.2.6>.
- Kędzierski M., *Sieciowość współczesnych organizacji przestępczych funkcjonujących w obszarze przestępczości zorganizowanej i terroryzmu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 10.
- Kiliç E., *Susurluk'ta Çatli'nin çantasını Drej Ali aldı*, Milliyet, 11 III 2008, [online] <https://www.milliyet.com.tr/gundem/susurluk-ta-catli-nin-cantasini-drej-ali-aldi-503995>.
- Lee M.A., *The Beast Reawakens: Fascism's Resurgence from Hitler's Spymasters to Today's Neo-Nazi Groups and Right-Wing Extremists*, New York 2000.
- Lemahieu T., *Belgique. Le „Géant” était gendarme*, l'Humanite, 25 X 2017, [online] <https://www.humanite.fr/belgique-le-geant-etait-gendarme-644303>.
- Liptak K., Schwarz H., *Spicer Doesn't Reject Concept of „Deep State”*, CNN Politics, 11 III 2017, [online] <https://edition.cnn.com/2017/03/10/politics/trump-deep-state-sean-spicer/index.html>.
- Lofgren M., *The Deep State: The Fall of the Constitution and the Rise of a Shadow Government*, New York 2016.
- Lofgren M., *The Real „Deep State” is About Corporate Power, not Entrenched Bureaucrats*, Washington Post, 15 XI 2019, [online] https://www.washingtonpost.com/outlook/the-real-deep-state-is-about-corporate-power-not-bureaucrats/2019/11/15/9bd203d6-0701-11ea-ac12-3325d49eacaa_story.html.
- Mark Lombardi Network, [online] <https://lombardinetworks.net>.
- Meisel J., *The Myth of Ruling Class*, Ann Arbor 1958.

- Metta M., *CMC. The Italian Undercover CIA and Mossad Station and the Assassination of JFK*, 2018.
- Michels R., *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchial Tendencies of Modern Democracy*, Kitchener 2001.
- Mistry K., *Approaches to Understanding the Inaugural CIA Covert Operation in Italy: Exploding Useful Myths*, „Intelligence & National Security” 2011, no. 26(2), <https://doi.org/10.1080/02684527.2011.559318>.
- Mosca G., *Che cosa è la mafia?*, Viterbo 1994.
- Mosca G., *Cio che la storia potrebbe insegnare. Scritti di scienza politica*, Milano 1958.
- Nezan K., *Turkey's Pivotal Role in the International Drug Trade*, „Le Monde Diplomatique” 1998, 5 VII.
- Pantaleone M., *The Mafia and Politics*, London 1966.
- Pareto V., *Uczucia i działania. Fragmenty socjologiczne*, Warszawa 1994.
- Park B., *Turkey's Deep State*, „The RUSI Journal” 2008, vol. 153, no. 5, <https://doi.org/10.1080/03071840802521937>.
- Postanowienie o umorzeniu śledztwa z dnia 7 maja 2014 r.*, Instytut Pamięci Narodowej, Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach, sygn. akt S 12/06/Zk.
- Rizi F.F., *Benedetto Croce and the Birth of the Italian Republic, 1943-1952*, Toronto 2019.
- Robinson E., *God Bless the „Deep State”*, Washington Post, 19 VII 2018, [online] https://www.washingtonpost.com/opinions/god-bless-the-deep-state/2018/07/19/de36bd00-8b8a-11e8-85ae-511bc1146b0b_story.html.
- Ryan A.A., *Klaus Barbie and the United States Government. A Report to the Attorney General of the United States*, Washington 1983.
- Scott P.D., *Deep Politics and the Death of JFK*, Berkeley 1993.
- Scottoni F., *Delle Chiaie e i „Lupi grigi”*, „La Repubblica” 1987, 8 IV.
- Selvatici A., *Il giallo di Lotta Continua „made in Usa”*, Il Giornale, 23 XI 2009, [online] <https://www.ilgiornale.it/news/giallo-lotta-continua-made-usa.html>.
- Sereno R., *The Anti-Aristotelianism of Gaetano Mosca and Its Fate*, „Ethics” 1938, vol. 48, no. 4.
- Söyler M., *The Turkish Deep State. State Consolidation, Civil-Military Relations and Democracy*, New York 2015.
- Tarihi G., *Hoşan çapraz sorguda Susurluk gecesini anlattı*, Hurriyet, 26 XII 2008, [online] <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hostan-capraz-sorguda-susurluk-gecesini-anlatti-10645497>.
- Tomasiewicz J., *Terroryzm na tle przemocy politycznej (zarys encyklopedyczny)*, Katowice 2000.
- Trump D.J., *How Low Has...*, Twitter, 4 III 2017, [online] <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/837996746236182529>.
- Tunander O., *Democratic State vs. Deep State: Approaching the Dual State of the West*, [w:] *Government of the Shadows*, red. E. Wilson, T. Lindsey, New York 2009.
- Ünver H. A., *Turkey's „Deep-State” and the Ergenekon Conundrum*, „The Middle East Institute Policy Brief” 2009, no. 23.
- Valentine D., *The Strength of the Wolf: The Secret History of America's War on Drugs*, New York 2006.
- Willan P., *Puppetmasters: The Political Use of Terrorism in Italy*, Lincoln 2002.

- Wilson E., *The Dual State. Parapolitics, Carl Schmitt and the National Security Complex*, Farnham 2012.
- Wu E., Carleton R., Davies G., *Discovering Bin-Laden's Replacement in al-Qaeda, Using Social Network Analysis: A Methodological Investigation*, „Perspectives on Terrorism” 2014, vol. 8, no. 1.
- Żyromski M., *Teorie elit a systemy polityczne*, Poznań 2007.

Szymon HELMA – doktorant w Katedrze Filozofii Polityki w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. W pracy naukowej zainteresowany jest problematyką elit i służb specjalnych. Autor artykułu *Dezinformacja i wojna psychologiczna jako element polityki Związku Sowieckiego i Federacji Rosyjskiej*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Społeczne” 2018, nr 22(3).